

Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?

Istraživanje Dra. Jana Peiskera,
profesora University Karlove u Pragu.

Izvanredno su čudna neka imena brda i pećina, koja se javljaju i u istočnim Alpama, a glase Tvarog, kao ime za gore, a Djevin skok (Jungfernsprung) za pećine. To je tim čudnije, što kod istočnih i zapadnih Slovena tvarog znači »usireno mlijeko«; gora Tvarog morala bi dakle značiti »gora sirovac«. To bi bilo bez ikakva smisla s tim više, što kod južnih Slovena uopće nema ove imenice. Nešto bi lakše išlo s imenom pećine Djevin skok (Jungfernsprung), gdje je pučka etimologija lakše prešla preko toga imena.

I. Tvarog-Svarog i njegova druga imena.

U slovenskim krajevima zovu se brojna mjesta i gore Tvarog, Tvarog, Tvarožič gora. Tako je nekad u donjoj Štajerskoj, kako je u starim listinama sačuvano, imao gore Tvarog, poznata i gora Tvarožič. Tvarog spominje se najprije u Regijoni dezišnje Savice (Lichtenwald) 1305. kao grad Tvaroch, a Reg. Ljubeca (Leibnitz) 1322. kao Tvarog, Reg. Savica 1443. „am Tvarog... haben 2... Svarog der haben oberhalb von Tvarogur Mall haben 8“; Reg. Savica 1528. Tvarog, danas Tarnk, južno od Pijelice, katoličana općina Dolnava, koja Savica. Ovdje spada selo Svobeno i Turk kod Darsnava, koje Nussauk u Štajerskoj. Tvarožič, u listini Waldart 1480. Tharschitzberg, nam Wratzenberg, Storchher Königberg c. 1534. Wezaschberg zovu Tvarastaperg, danas Verič kotar Ruja. Tvarožič znači „Gora Tvarogov“; ona bi dakle bila imena s tek postaje ove imenice: takozvani sušimo uspješno daju graditi.

Pravogov od je izvanredno čudan slučaj, koji se je kao prava bijeljina ni nevo iz labirinta odavno poznatih jezika. Prucavau nam nekad povrat naučnika i germanizacija južne Galije, a to me je primetilo, da ovaj predloz razvijati na pojedina dezišnja, kojim sam priškom godiš:

Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?

Istraživanje Dra. Jana Peiskera, profesora University Karlove u Pragu.

Izvanredno su čudna neka imena brda i pećina, koja se javljaju i u istočnim Alpama, a glase Tvarog kao ime za gore, a Djevin skok (Jungfernsprung) za pećine. To je tim čudnije, što kod istočnih i zapadnih Slovena tvarog znači »usireno mlijeko«; gora Tvarog morala bi dakle značiti »gora sirovac«. To bi bilo bez ikakva smisla s tim više, što kod južnih Slovena uopće nema ove imenice. Nešto bi lakše išlo s imenom pećine Djevin skok (Jungfernsprung), gdje je pučka etimologija lakše prešla preko toga imena.

I. Tvarog-Svarog i njegova druga imena.

U slovenskim krajevima zovu se brojna mjesta i gore Tvarog, Tvarog, Tvarožič gora. Tako je nekad u donjoj Štajerskoj, kako je u starim listinama sačuvano, osim gore Tvarog, postojala i gora Tvarožič. Tvarog spominje se

najranije u Registru dominije Sevnica (Lichtenwald) 1309. kao grad *T w a r o c h*, a Reg. Ljubenca (Leibnitz) 1322. kao *Twarog*, Reg. Sevnica 1448. »am *T w a r o g e r*... huben 2... Summa der huben obenher ab vom *T w a r o g e r F a l l* huben 8«; Urbar Sevnica 1528. *T w o r o g*, danas *T o r o k*, južno od Plješivca, katastralna općina Dobrova, kotar Sevnica. Ovamo spada nedvojbeno i *T u r k* kod Dürnsteina, kotar Neumarkt u Štajerskoj. *T v a r o ž i c*, u Urbaru Waldeck 1480. *T b a r a s c h i t z b e r g*, zatim *W i r a t s c h p e r g*, Stockurbar Königsberg c. 1524. *W e r a s c h p e r g* zatim *T u e r a s t z p e r g*, danas Verače kotar Kozje. *T v a r o ž i c* znači »sin *T v a r o g o v*«; oba su dakle lična imena i tek poslije ove osnovne ustanove možemo uspješno dalje graditi.

Pomogao mi je iznenada srećan slučaj, koji me je kao prava Arijadnina nit izveo iz labirinta odavno propalog svijeta. Proučavao sam nekad povijest naseobina i germanizaciju južne Češke, a to me je prinudilo, da onaj predio razdijelim na pojedina dominija, kojom sam prilikom godine 1880. počeo kod gospoštije Opatije Cistercita Vyšný Brod (Hohenfurt) i pomoću zakladne isprave iz godine 1259. obašao u njoj navedene granice. Na mjestu »do gore *S t r a š i d e l n i k*« našao sam se, na *d e s n o j* obali Vltave, pred glasovitom *T e u f e l s m a u e r*, okomitom 200 m visokom granitnom stijenom, 812 m visine nad morem. Ovoj nasuprot diže se na *l i j e v o j* obali osamljeni 320 m visoki granitni masiv *L u č o v i c a* (Kienberg) 930 m nad morem. Češko ime Strašidelnik, onaj koji djela strah, preveden je po njemačkim fratrima sasvim ispravno kao stijena Nečastivoga, i tako nastalo ime *T e u f e l s m a u e r*. *K i e n b e r g* opet prevod je češkoga imena *L u č o v i c a*. Na podnožju Kienberg-a leži postrance prastaro seoce *W o r a s c h n e*, što je pokvareno iz slovenskoga *T v a r o ž n a* (dodaj gora), t. j. gora Tvarogova. (*R e g i s t r a s y r o t c z i j k* farze Zatonske obnovena 1572: Univ. knjižnice u Pragu, sign. XVI C 40). To se odnosi na Lučovicu, koja se prikazuje kao *d o m a j a T v a r o g o v a*.

Raskidana i sa ogromnim pećinama osuta Lučovica čini sa Strašidelnikom dugi izvanredno tmurni prodor, kroz koji se mlada Vltava u svojem strmom koritu uslijed ogromnih pećina šumno i srebropjeno probija. O ovom prodoru postoji priča, da je davao htio zapriječiti gradnju samostana, pa da je u tu svrhu preko rijeke povukao branu. Falila je samo još zaključna pećina, ali tad je zakukurikao pijetao (glasnik sunčev), čitava brana srušila se i svojim ruševinama zasula korito Vltave. U zaglušnoj buci Vltave stenje još danas od sunca pobijedeni davao.

Titanska borba svijetlih i dobrih prirodnih sila sa tamnim i opakim silama, ne može se slikovitije prikazati, i ta priča mora da je još starija nego samostan sam, jer ime *S t r a š i d e l n i k* dolazi već u zakladnoj ispravi i mora sezati još u pogansko doba. Prirodna scenerija, okolišna imena i priča nadopunjuju se međusobno u izrazito dualističko svjetozrenje, koje je baš ondje utjelovljeno, gdje je priroda sama stvorila odgovarajuću sceneriju: davao juriša na prijestol odsutnoga sunca Tvaroga na Lučovici, svjetlu goru, i udara na nju pećinama, dok nasrt vodenih masa prijeti, da će i samu goru odnijeti. Ali u zadnji čas pojavi se opet Sunce i obori svoga neprijatelja. To se najposlije ponavlja kod svakog nevremena sa bljeskom i gromom, koji su osobito strašivo romantički u ovom čarobnom predjelu. Tako se tu očevidno radi o starom svetištu. Šema svetišta kod Vyšnega Broda:

Gora Kienberg — Lučovica
 prestol sunčanog boga Tvaroga

1. »—————→ Vltava
 pećina Teufelsmauer
 Strašidelnik.

Istočno od Brna u Moravskoj leži također selo Tvarožna (njemački Bosenitz, pokvareno iz Tvarožnica) na lijevoj obali potoka, a nedaleko odatle leži u ravnici osamljeno stojeći humak Tvarožna, Napoleonov humak, sa krasnim izgledom, odakle je car Francuza vodio slavnu bitku kod Slavkova (Austerlitz). Tome humku nasuprot, na desnoj strani potoka, počinje red humaka, a iza prvoga ima gudura, gdje je nekada hastrman (Wassermann) ljude plašio. Tamo stoji među inim strma pećina kao stup, na kome obično sjedi »Strašidlo«. Šema svetišta kod Brna:

- Tvarožna (gora)
 prestol sunčanog boga Tvaroga
 2. »—————→ potok
 pećina, brlog
 Strašidla.

Druga Tvarožnica leži u Pomorjankah, okružje Chojnica (Konitz), gdje se godine 1430 također spominje Tvarožna góra.

Slovenski bog sunca zvao se je Svarog, po Koršu (*Jagic-Festschrift 1908.* str. 258) preuzeto ime. Sunčeva kruglja zove se staroindijski svar, avestički hvār. Da je oblik Tvarog samo varijanta, uči nas svetište kod Swarožyna, sudni kotor Tčevo (Dirschau) južno od Gdanska (1395 villa Swarozina »selo Svarogovo«), čiji se nacrt sa svetištima kod Vyšnega Broda i Brna potpuno poklapa i koji je Djevinom skoku (Jungfernsprung) kod Göstinga u Štajerskoj (vidi br. 21.) na vlas sličan. Ime zloduha čitave scenerije ustanovio je Vlad. Lenga sa Deiwelsberg. Šema svetišta kod Swarožyna:

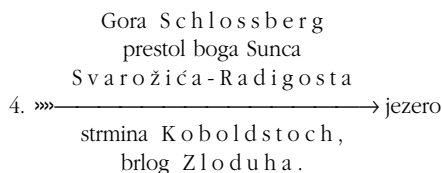
- Swarožyna (góra)
 prestol sunčanog boga Svaroga
 3. »—————→ Spengava
 pećina Deiwelsberg.

Svarog jedini jedinstveni bog Slovena imade mnogobrojna nazivlja, nadimke i epitete, koji označuju njegove pojedine blagotvorne djelatnosti. Njegov najvažniji epiteton glasi Dažbog: imperativni kompozitum dažbogo, koji prvobitno znači »daj sreću, dobro!« (Berneker, Ein slavischer Göttername. Aufsätze zur Kultur- u Sprachgesch. E. Kuhn 1916 gewidmet). Kasnije preuzeli su Sloveni perzjsku riječ bog, i onda Dažbog nije više bio davaoc sreće, dobra, nego, direktno kao davalac bog. Time su ali postala najedared dva božanstva, koji se s vjerskim shvatanjem Slovena nisu podnosili, pa su zato ovi Dažboga načinili Svarogovim sinom (Weingart, Byzantské kroniky v literatuře cirkevně slovanské I. Bratislava 1922. str. 23.), Svarožićem. Sufiks -ić znači odnošaj sina prama ocu i zato nalazimo kod Rusa (Svarožića) Dažboga, kod Ljutica u Rethri Svarožića-Radigosta, kod istočnih Moravaca (Svarožića-)Radhošta. Istu promjenu nalazimo i kod alpskih Slovena, gdje smo osim Tvarogerberg našli Tvarožićberg. U tom slijedu

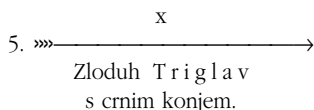
razvitka progutao je epiteton osnovno ime i tako nalazimo mjesto imena Svarožić zamjenična imena Dažbog, Gostibog, Mednik, Bjelbog, Sventovid i t.d. Sva ta imena znače ali uvijek jednoga istoga boga Sunca, kao što to brojna njegova svetišta dokazuju.

Najjasnije vidi se to kod boga Sunca u Rethri (Mecklenburg-Strelitz), koga onodobni savremenici Thietmar (1019.) i Bruno zovu Svarožićem, a malo kasniji savremenik Adam (iza g. 1075), još samo Radigost. Njegovo glasovito svetište, koje je godine 1068. razorio biskup Burchard od Halberstadta, stajalo je na gradini Schlossberg kod Feldberga, pak ga je Karl Schuchhardt iskopao, te je Akropola sjevera došla opet na svjetlo.

Sa istoka oplakivalo ga je Lucinsko jezero, dočim sa zapada velika sveta dubrava. Ova božja gora, koja pruža spram istoka sjajan izgled, nalazi se na lijevoj strani zatona, dok se s desne strane strma bočina Scholverberga okomito ruši u jezero. Po opisu M. Funke-a iz Feldberga, ne sja na tu pećinu jutarnje sunce nikada, a večernje samo u sred ljeta. Kad bi obronci bili hrastovom šumom zarasli, morala bi praviti vrlo tmuran utisak; danas, kad su zarasle brezama, daju drugi obraz. Najstrmije mjesto zove se Koboldstoch, pak ribari pričaju, da je Kobold pokvario dobri ribolov. Kobold je neke vrste zloduha, te odgovara, i po identičnoj sceneriji, đavlu od Vyšnega Broda. Njegovo slovensko ime nije se sačuvalo. Šema svetišta od Feldberga:

Svarožiću-Radigostu bio je posvećen bijeli konj, a po njegovu hodu se je predskazivala budućnost. Tome naprotiv bio je Triglavu u Štetinu posvećen crni konj, pa i po hodu ovoga proricalo se je na isti način. Crni konj karakterizuje Triglava kao zloduha, a ne kao boga! Ostaje pridržano daljem pobližem istraživanju na licu mjesta, ne će li se pokazati sljedeća šema:

Ebbo III. izvješćuje nas, da su kod Štetina postojala tri ograđena brijega, od kojih je srednji bio viši, te posvećen Triglavu, najvišem bogu. Prigodom prikazivanja svetišta kod Glowice (14) razabrat ćemo, kakovo znamenovanje ima najviši bog, s crnim konjem, na višem brijegu.

Drugo, ne manje veličanstveno božje brdo Radigost diže se u moravskim Beskidima kod Frenštata, s lijeve strane rječice Lomna; desno od vode diže se pećina Čertův mlyn, »vražji mlin« i Crna gora. Šema svetišta kod Frenštata:

Gora Radhošt
 prestol (Svarožića) Radigosta

6. »—————> Lomna

pećina Vražji mlin,
 i Crna gora
 brlog Zloduha.

Isti ljutički sunčani bog Svarožić, sa nadimkom Sventovid, imao je još jedan veličanstveni, od Danaca g. 1168. razoreni hram Arkona na otoku Rujana u Istočnom moru, koji je iskopao također Schuchhardt. Hram stajao je na 46 m visokom, prema istoku daleko pruženom rtu sa dalekim izgledom i to lijevo burovitoga zatona Tromper Wiek, dok hramu nasuprot, na desnoj strani zatona, osovito se okomile pećine Höllgrund i Teufelsgrund.

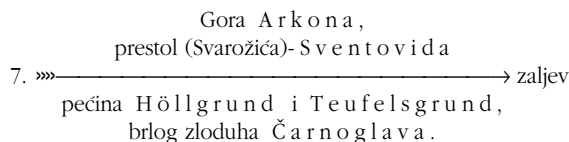
O tom već po samoj prirodi krasno i sugestivno oblikovanom kraju, koga je domišljato svećenstvo oduhovilo sa dualističkima predočbama, kojega se duboka zbilja nekad kosnula i samoga Wilhelm v. Humboldta, imamo točan izvještaj od očevidaca njegova razorenja, naime Saxa Gramatika i Knytlinga Saga. Osim toga ušćuvan nam je arapski prikaz, po Marquartovom tumačenju skroz zoroastrički držani opis Masudijev iz godine 943, koje su nam ispravnost uzorno tačne topografske ustanove prof. A. Haas-a (Slavische Kultstätten auf Rügen u Pommersche Jahrbücher 1918; Arkona im J. 1168; Stubbenkammer 1921) potpuno razjasnile. Dapače iz slovenskoga teško rastumačivo ime Sventovid, bit će po svom značenju avestički spento vidadaevo, doslovno »sveti protudeva« ili Devama (zlodusima, vidi niže str. 76)* neprijateljski svetac.

I samoga Zloduha ovoga svetišta poznamo samo po njegovom epitetu Tjarnaglofi, polapskoslovenski Čarnoglav »crnoglav« sa srebrenim brkom, dakle u obličju sijedoga crnca, kako ga opisuje i Masudi. Njegov kumir stajao je na Crnoj gori (Masudi), gradini na »Crnom jezeru« (Herthassee), povrh Teufelsgrund-a, usred guštika Stupnice na poluotoku Jasmund, nasuprot hramu Sventovida arkonskoga na poluotoku Wittow. Uska prevlaka Schaabe veže i luči nebesko carstvo Wittow sa i od podzemnoga carstva Stupnice; na njegovu vratu sjeverno od sela Rušvice, leži na žalu pećina Sventekahs, krajna predstraža Sventovida, i to baš nasuprot predstraži Čarnoglava na Hellbergu istočno od Rušvice.

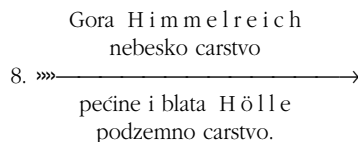
Ovdje se dakle nalazi bojište dviju svjetskih moći, ovdje jaši svake noći Sventovid na bijelcu, na čelu svoje bijele jahačke čete protiv crnih neprijatelja svoje vjere. To, i što mi inače o takvim svetištima znamo, u vezi sa bezbrojnim pričama i neodoljivoj krasoti dotičnih predjela, moralo je sačinjavati opsežni vjerski epos, ali nikako izvornik, nego vjernu kopiju narodnoga eposa iranskoga i njihovoga evanđelja. Masudijev treći gorski hram, koga je oplakivao prostrani zaljev, i koji je imao ogromnu kupolu i pod njom kumir, očevidno Arkonu, da je sagradio u prošlosti neki mudrac. On, Masudi, da je svoj životopis kano i ulogu, koju je u slovenskoj zemlji kao mudrac igrao, kano i prevare te opsjene, kojima je nad tim narodom, usprkos njegove svadljive čudi i različitih nagnuća, vladao, prikazao u

* Ovdje vidi na str. 81.

svojim ranijim (na žalost izgubljenim) djelima. Taj Arapin morao je dakle čuti o nekom opsežnom vjerskom eposu, kojega su se pojedinci njemu kao muslimanu činile prevarama i opsjenama. Šema svetišta na Rujani:

Kod grada imena Asch u Češkoj stoji gora Himmelreich = (Nebes); pod njom protežu se prostrana blata na pećinastoj podlozi te se zovu Hölle, pakao. Šema toga svetišta:

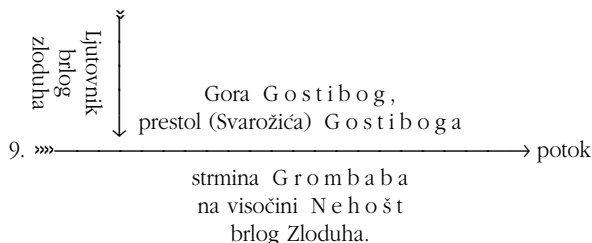

Kod grada Kralupy (sjeverno Praga) diže se — a sada je kamenolomima znatno smanjena — gora Hostibejk («gosti — bik») s lijeve strane potoka, koji teče od zapada spram istoka, te utječe u Vltavu. Toj gori usuprot uzdiže se desna od potoka visočina Nehošt («negostoljubiv»), a gdje se naginje k potoku zove se to mjesto »Hrombaba« (što ne znači »grom-baba«, nego »jadi-baba, ježi-baba«); ima se usporediti sa avest. »granta« = staroind. ghramita »razljućen«, novopers. garam »ljutina«, starogornjenjemački gram »gnjevan«, gotski gramjan »dražiti«.

Naprma zapadu pako tvori gora Hostibejk lijevi bok potočnoga korita, ko ga se desni bok naziva Lutovnik, pokvareno iz Ljutovnik, izvedeno iz ljut, ljutit, gnjevan, zao itd.

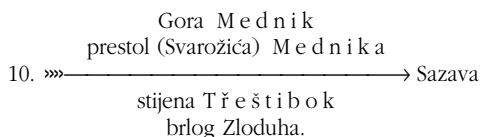
Nehošt, Grombaba, Ljutovnik, sve su opreke prama Hostibejk, što mora da znači gostoljubivo biće, pokvareno iz Gostibog, t. j. gostoprimac bog. To pak u velike slični na boga Radogosta, Radgosta, koji se spominju u obim svetištima kod Retre i kod Frenštata (broj 4 i 6). Postoji još i lično ime Gostirad.

Jasno je dakle značenje svih triju imena: Nehošt, Hrombaba i Ljutovnik; pošto su mjesta, koja ih nose, svakolika na desnoj strani, dakle su huđi, zli, kao što im i imena kažu. Isto tako jasno je znamenovanje imena boga Gostibog. Šema svetišta kod Kralupy izgleda dakle ovako:

Nedaleko utoka Sazave u Vltavu (južno od Praga) uzdiže se krasna gora *Mednik* sa dalekim izgledom, *lijevo* od Sazave, 417 m nad morem, dot. nekih 200 m. nad rijekom. Njoj nasuprot, desno od rijeke, ruši se okomita pećina *Třeštibok* (iskvareno od *Třeštibog*) strmo u rijeku 287 m nad morem. Pod *Třeštibokom* leži seoce *Boholiby* (Bogoljubi) vulgo *Voholiby*. Gora *Mednik* sa pećinom *Třeštibok* tvore strašiv tjesnac, kroz koji Sazava preko ogromnih pećina sebi probija put bjelopjenom brzicom i daleko čujnom orljavom. Prije nego što su te zapreke bile uklonjene, splavari, koji su onud morali sa svojim splavima prolaziti, primali bi zadnju sv. pričest, tako su te brzice bile opasne. Bile su najsličnije onima kod Vyšnega Broda (vidi broj 1).

Oba imena, *Mednik* i *Třeštibog*, po svom znamenovanju jasna su: *Mednik* znači »davalac meda«, a *Třeštibog* jest kompozitum od glagola *trešti* = hrvatski tresnuti, na zemlju oboriti, uništiti, znači dakle uništavaoca sreće i dobra. To je isti kompozitum, kako smo ga našli kod imenice *Dažbog* i *Gostibog*, te znači konačno boga razaranja. *Šema* svetišta nad Sazavom:

Priča, koju smo čuli kod svetišta *Tvarožna* (gora) — *Strašidelnik* kod Vyšnega Broda (br. 1), ponavlja se gotovo doslovno kod *Kožlany*, kotar Kralovice u Českoj: da *Kožlane* otplavi, gradio je đavao preko potoka, imenom *Javornica*, branu. Ali kad je nosio zaključni balvan, zakukuriknuo je pijetao, vjestnik izlaza sunca, te je balvan pao sa ramena onemoglog đavla. To je onaj *Čertův kamen*, koji se do danas spominje na *desnoj* obali potoka.

Pače i scenerija je posve identična onoj kod Vyšnega Broda: *lijevo* od *Javornice* uzdiže se *Visoka gora*, a na njezinoj sjevernoj strani imamo selo *Bělbožice*, vulgo *Velbovice*. *Desno* od potoka leži onaj *Čertův kamen* i povrh njega selo *Černikovice*.

Imena *Bělbožice* i *Černikovice* su jasna, jer dolaze od *Bělbog* i *Černik*. *Bělbog* je imp. kompositum *běli-bogo* (t. j. sreću, dobro); kasnije preuzeli su Sloveni perzijsku riječ *bog*, onda *Bjelbog* nije više bio bijelač sreće, dobra, nego direktno *bijeli bog*. Što *Černik* znači u slovenskoj mitologiji, razabrat ćemo pri svetištu kod *Glowice* (br. 14).

Vrlo je važno i vulgarno ime *Velbovice*, jer nije nastalo iz seoskoga imena *Bělbožice*, nego je nedvojbeno moralo nastati iskrivljenjem imena gore »*Bělbog*«.

Mnoga mjesna imena, koja svršavaju na -og, pretrpjela su istu izmjenu, te glase danas na -ov, -ok, -yk; to je u vezi s time, što nisu slovenske domorodne imenice, nego uzajmljene tuđice, što je *Korš* u »*Jagić-Festschrift*» 258 vrlo oštroidno razabrao. Među ovakova iskrivljenja spada uz *Velbovi* *Třeštibok*: *Velibok* (vidi niže br. 15 svetište *Cres*), *Bjaloboki* (Galicija), zatim imena sela *Ostrog* i *Zbirog* u Českoj, danas *Ostrov* i *Zbirov*. Istu sudbinu pretrpilo je prije pomenuto ime *Bělbožice*, danas *Velbovice*, sravnji nadalje oblik *Boholiby*, danas

V o h o l i b y (svetište Sazava br. 10), što sve služi za dokaz, da imenica b o g nije izvorna slovenska riječ, nego uzajmljena tuđica. Š e m a svetišta kod Kožlany izgleda dakle ovako:

Gora B ě l b o g
 prestol (Svarožića) B ě l b o g a
 11. »»»—————→ potok
 V r a ž j a pećina
 Č e r n i k (brlog zloduha).

Kod grada imenom B u d y š i n u Gornjoj Lužici dižu se dvije zbog svoga bajnoga vidika čuvene božje gore B ě l i b ó h i Č o r n i b ó h , prva l i j e v o , a druga d e s n o od potoka Elsbach. Među obim gorama leži vrlo široka ravnica, ali je ipak B ě l i b ó h mogao Čornom bohu i obratno jasno gledati u oči.

Gora B ě l i b ó h slobodan je i osamljen čunj sa grandioznim vidikom, dok je Čorni boh dugačka kosa, na čijoj sjevernoj strani leže brojna mjestanca, među inima i sam Budyšin, tako da razni odjelci njezini nose različna imena.

Ime »Čorni b ó h« za cijelu goru tek je novijega datuma. Ovo je ime suviše od mitološki revnujućih srpskih pastora — ako se i ne može kazati — slobodno izmišljeno, ono ipak izvedeno iz imenice Č o r n a k : Početkom naime 19. stoljeća premjerila se je po prvi put kartografski izborna kneževina Saksonska, te je spomenuta gora na karti nosila imena Piritzerberg, Butterberg, Schleifberg oder Zschernabog, Mitteloder Zschanackenberg, Ziegelberg. To su naime sve imena pojedinih odjelaka gore, poznatih dijelom iz literature, dijelom iz pučkoga nazivlja, te ime Zschanackenberg pripada jednoj od mnogih pećina, koje se u toj gori nalaze, koju je dotični geometar, lužičko-srpskom jeziku nevjest, u tom obliku umjesto ispravnoga »Čornak« u kartu unio. Čornak znači u lužičko-srpskom jeziku » v r a n i konj«.

Danas neispravno »Čorni b ó h« zvana kosa sačinjava oštru narodnu granicu: sve što leži spram sjevera, stara su slovenska naselja, što pak leži spram jugu, to su nje-mačke kolonije na krčevini.

U tom n j e m a č k o m p o d r u č j u leži i gora » B ě l i b ó h « , na karti prve izmjere označena kao P i l e b o g g .

Pošto pak Pilebogg leži l i j e v o , a Čornak d e s n o , to je ova scenerija neprijeporno — isto tako kao i prije pomenuta kod Kožlana u Češkoj — besprikorno staroslovensko svetište, pak ova napadna kongruencija ušutkava sve lingvističke i filozofske zamjerke. Š e m a je dakle svetišta kod Budyšina:

Gora B ě l i b ó h
 prestol (Svarožića) B ě l b o g a
 12. »»»—————→ Elsbach
 pećina Č o r n a k
 brlog Z l o d u h a .

Napadan je identitet imena kod Kožlana B ě l b o g — Černik, kod Budyšina B ě l i b ó h — Čornak.

Svetište kod Budyšina pretresli su mnogi odlični lingvisti, te ga i osudili: Bjelbog da je pleonazam, a Crni bog nutarnja opreka, jer da je svaki bog eo ipso svjetao, bijel, pak da crno svjetlo ne može postojati. Tu su ali previdjeli potpuno, da nam dobro upućeni Helmold u 12. stoljeću priča (I, 52), da su polabski Sloveni kod sveča-

nih gozba dodavali pokal, koji je išao od ruke do ruke, pa kod toga izricali kletve u ime bogova te vjerovali, da sve dobro dolazi od dobrog boga, a sve zlo od zloga; pak da prema tome zloga boga u svom jeziku nazivaju *đavolom* ili *Zcernebochom*.

Ali i s ovim svjedočanstvom, koje je ovjerovljeno i iznad svaku dvojbu uzdignuto dokazom brojnih naših svetišta, obračunali su u povijest neupućeni filozofi jednim potezom pera: *diabol sive Zcerneboch* dokazuje, da se tu radi o kršćanskim predočbama, prema čemu čitavo Helmoldovo svjedočanstvo sasvim ništa ne dokazuje. U istinu ali bili su polapski Sloveni po tripud pokrštavani, pak su krst i po treći put odbacili i po treći se put vratili svome poganstvu, kod koje su prigode nedvojbeno gdje koji od njih kršćanima i ostali. Jasno je, da je Helmold samo od *kršćanskoga* Slovenina mogao saznati podatke o dualističkoj religiji Slovena. O kršćanskom *utjecaju* ne može biti govora, nego stoji samo toliko, da je tu upotrebljena kršćanskim predočbama odgovarajuća terminologija, kojom se opisuje slovenski dualizam, što je u ustima kršćana sasvim ispravno i razumljivo. Helmoldov je dakle izvještaj sasvim ispravan i istinit.

U Pomoranskoj (Pommern) kod *Treptova* nad rijekom Rega stoji glasovita nekad opatija *Belbuk*, u najstarijim izvornim ispravama 1214 do 1241 *Belboh*, 1216—1252 *Belbog*, 1250 *Belbok*, 1252 (kopija) *Belbuk* zvana. U ustima naroda glasi to ime još danas *Belbog*, kako sam se na vlastite uši imao prilike uvjeriti. A baš ovu zadnju formu prihvatio je prof. Nehring, loše obavješteni slavista, pak je ustvrdio, da ime opatije može potjecati od slovenskoga imena drveta *Carpinus betula*, njemački *Weissbuche*, dakle slovenski *bjelji buk*. Međutim se *Carpinus betula* u slovenskim jezicima nigdje ne naziva *bjelji buk*, nego isključivo *grab* ili *grabr*, hrvatski i srpski *grab*, staročeški *grabr*, češki *habr*.

Opatija *Belboh* sa dalekim vidikom ostatak je naprotiv negdašnjega svetišta na rijeci Rega. Dotični kraj je danas drenažama potpuno izmijenjen, tako da se na kartama nisu dali ustanoviti dijelovi svetišta. Međutim se nalaze nedaleko ruševina negdašnje opatije visovi i gudure, pak će se kod pblizjega istraživanja na licu mjesta lako naći postulirano svetište, br. 13. —

U selu *Glowice* (kotar *Stlp*, na krajnom istoku Pomoranske t. j. Pommern) postoji priča: »Naši djedovi imali su dva boga, jednoga *bijeloga* i jednoga *crnoga*, i to su bila dva konja. *Bjoli bog* bio je dobar, *Čornji bog* bio je zao«. Ali oni su vjerovali, da je *Čornji bog* bio jači. Kad su se pokrstili, počeli su Isukrstu graditi crkvu na *najvišem brijevu*, gdje je nekada stajao hram *Čornjeg-boga*, i to je bila gora *Fichtberg*. Ali građu, koju su preko dana za crkvu dovukli na tu goru, nalazili bi ujutro uvijek pobacanu na podnožju gore. Na to im je kazao župnik: »Badava se trudite, *Čornji bog* ne će nikada dozvoliti, da crkva Kristova bude sagrađena tamo, gdje je nekad stajao *njegov hram*«. Uslijed toga sagradili su crkvu Kristovu na onom mjestu, gdje je nekad stajao hram *Bjoljaboga* (Lorentz, *Bélbog und Černobog: Mitteilungen des Vereins für Kaschubische Volkskunde* I. 1910).

Župna crkva stoji u Glowicama d e s n o od potoka, na jednom mjestu, koje naprama vodi vrlo strmo opada, ali iako je sada za prilaz u crkvu udobnije udešena, mogla je nekad biti mnogo kršnija; vjerojatno strma pećina. Tome mjestu nasuprot, na l i j e v o j strani potoka, diže se prije pomenuti Fichtberg s krasnim vidikom, osobito naprama istoku i u smjeru župne crkve, kako sam se na licu mjesta, u pratnji gosp. pastora Platzera, lično uvjerio. Š e m a ovoga čudnovatoga svetišta izgledalo bi ovako:

Gora Fichtberg
 prestol Čornja boga
 kao jačega

14. a) »»—————→ potok

strmina, brlog
 slabijega Bjolja boga.

Usporedba međutim sa svim ostalim svetištima, kod kojih se božja gora redovito na l i j e v o j , a vražja strmina redovito na d e s n o j strani vode nalazi, dokazuje, da je svetište kod Glowica s a d u a l i s t i č k o g a gledišta bilo očevidno h e r e t i č k o , t. j. da su stanovnici toga sela bili o b o ž a v a t e l j i đ a v l a . Ova herezija živi u priči Glowičana, (v. str. 65),* koji su napola pogani, sasvim u vlasti brojnih vrača i coprnjaka, kojih se narod silno boji i koji imadu još uvijek neograničenu vlast nad njime. Naprama župniku pokazuju se doduše kao dobri kršćani, ali su oni u stvari »dvojevjerci«, što se napose u Rusiji vrlo često opaža.

Obožavanje đavla izgleda međutim, da se je u Glowicama razvilo tek kasnije, jer ako oba božanstva međusobno premjestimo, dobijamo sasvim pravilno svetište:

Gora Fichtberg
 prestol sunčanog boga
 Bjolji bog

14. b) »»—————→ potok

strmina, brlog Zloduha
 imenom Čornji bog.

Bjolji bog i Čornji bog prikazani su u priči kao konji, nedvojbeno kasnije nastala predodžba, i to odatle, što su oba boga po staroslovenskom vjerovanju jašili posvećene konje, Bjolji bog bijelca, a Čornji bog vranca, koji se u kašubskom jeziku zove Č a r n j i k . I Sventovid jašio je, kako je utvrđeno, bijelca konja, dok je Triglavu u Šetinu bio posvećen vranac. Međutim je predodžba, da su oba božanstva konji, bila veoma proširena, jer u svetištu kod Budyšina pojavljuje se zloduh kao Č o r n a k , t. zv. lužičko-srpski vranac, pa i u svetištu kod Kožlany, zove se zloduh Č e r n i k , očevidno u istom smislu kao vranac, vran konj. Na ovu predodžbu naići ćemo još kod dva dalja svetišta; ovdje ćemo sada međutim navesti još jedno dalje: a to je četvrto svetište sa Bjelbogom:

Na otoku, C r e s u , talijanski Cherso u Kvarneru, dolazi mjesna oznaka V e l i b o k (nedvojbeno nastalo iz Belibog), dva puta, i to svaki put l i j e v o . Sjeverni šiljak otoka zove se Veli bok, a u sredini otoka nalazi se najviša gora Š i š sa [l]ljedećom scenerijom: na zapadnom obrežju te gore nalazi se drugi V e l i b o k ,

* Ovdje vidi str. 72.

a njemu nasuprot strma stijena Č e r n i kao dokaz, da se i tu nedvojbeno nalazi neprijeporno svetište. Š e m a toga svetišta:

Gora Š i š ,
na podnožju V e l i b o k
15. »—————→ zaton
pećina Č e r n i .

Glomazna gora T ř e m š i n kod Rožmitala u Češkoj imade pred sobom dvogubu glavicu, koja se zove H e n g s t , (P a s t u h) i K o b y l i h l a v a , ta se nalazi lijevo od potocića. P a s t u h u nasuprot, d e s n o od vode, diže se 20 m visoka pećina Č e r t o v o (v r a ž j e) v r e t e n o . Jasn o je, da i tu predleži besprikorno svetište. Š e m a toga svetišta:

Gora P a s t u h — K o b i l j a g l a v a
presto l b o g a s u n c a
16. »—————→ potocić
pećina V r a ž j e v r e t e n o
brlog Z l o d u h a .

Ovo je sedmo svetište, u kojima konji zastupaju nadzemaljske sile dobra i zla. Kod Glowica, Budyšina i Kožlana je z l o d u h jahaci konj vranac, (Čarnjik, Čornak, Černik); dok ovdje, kod Třemšina, pojavljuje se bog kao dva konja za rasplod, Pastuh i rađajuća kobila, oboje simboli plodotvornoga boga.

S v e n t o v i d je po onom, što o njemu znamo, jašio bijelca, i njegova četa od 300 jahača jašila je također bijelce. Pošto je bio — po zoroastrovskom shvaćanju — pakao hierarhički uređen, jednako kao nebesa, to je i Sventovidov protivnik, zloduh Čarnoglav, jašio vranca isto tako kao i njegova četa od 300 jahača. To se može još danas ustanoviti po toponimičkim ostancima: jedan K o n t o p = »konjsko kupalo« nalazi se u nebeskom carstvu Sventovidovu na poluotoku Wittow, a drugi K o n t o p u paklenskom kraljevstvu Čarnoglavljevom na poluotoku Jasmund. Silno konjogojstvo na otoku Rujani bilo je još u kasnijim vremenima po cijeloj Njemačkoj glasovito.

Kod sela imenom P o p o v e c , kotar Vysoké Mýto u Češkoj, stoji l i j e v o od potoka osamljena i odrezana gora H r a d i s k o , a na njenom podnožju K o n i c a . Toj gori nasuprot nalazi se desno od vode strmi i pećinasti obronak B ě t n i k , pokvareno od B ě d n i k , od b i j e d a , što znači onoga, koji prouzrokuje bijedu; baš kao S t r a š i d e l n i k , koji prouzrokuje strah (Vyšný Brod br. 1) i L j u t o v n i k , koji prouzrokuje ljutnju (br. 9).

N e ć e nas više začuđavati, da se baš u n e b e s k o m c a r s t v u nalaze K o n j i c a . To ne znači konjska staja, nego ergela plemenitih bogoštovju posvećenih konja, kao što smo to prigodom svetišta kod Glowica (14) i Třemšina (16) razabrali. Š e m a svetišta kod Popovca:

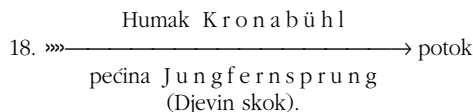
Gora Hradisko, položaj K o n j i c a
presto l s u n č a n o g b o g a
17. »—————→ potok
pećina B j e d n i k
brlog Z l o d u h a .

II. Djevin skok (Jungfernsprung, Mägdesprung), Devin.

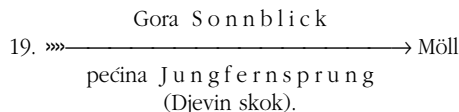
Od otoka Rujane na Istočnom moru, pa sve do plavoga Jadrana, čak do Albanije, nalazimo razasuta zagonetna imena pećina, kao djevin silaz, djevin skok, Jungfernstieg, Jungfernsprung, Mägdesprung, Skočdjevojka, Devin i slično. Na te se pećine veže uvijek jedna te ista stereotipna priča: progonjena djeva skače sa pećine preko ili u rijeku, te ili spašava sretno svoju čast, ili se utopi. Osobito brojni su takovi romantični »djevini skokovi« u istočnim Alpama. Mi ćemo neke od njih ogledati:

Kod Trga (Feldkirchen) u Koruškoj leži selo Tiffen sa prastarom župnom crkvom, navodno iz godine 1065. U starim ispravama zove se to mjesto Tevvin, Tivina, dakle Devin, Divin. Crkva stoji na uzvisini 657 m nad morem, 137 m nad razinom doline, koja je sama 520 m nad morem visoka, i to na desnoj strani potoka. Strmi obronak ove uzvisine prema potoku, zove se Jungfernsprung. Ovome nasuprot, lijevo od vode, diže se osamljeni humak, koga narod zove Kronabühl, 598 m nad morem, 78 m nad razinom doline. Obje ove kulise imadu pad od 30 stepeni, dakle su prilično strme. Ove podatke zahvaljujem gosp. K. Pachnerku, stručnom učitelju u Tržiču.

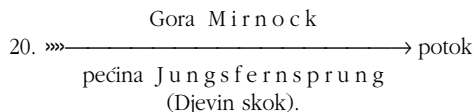
Ime sela Devin na pećini Jungfernsprung dokazuje, da je njemačko ime »Jungfernsprung« prevod slovenskoga imena Devin, pak će to vrijediti i za sve ostale pećine »Jungfernsprung« desno od vode. Ova tipička scenerija nas navodi, da u njoj vidimo također svetište, kojemu je šema:

Jungfernsprung kod Apriacha u Koruškoj ogromna je i visoka pećinasta stijena, na desnoj obali rijeke Möll; njoj nasuprot, lijevo od vode, leži staro selo sa župom Heiligenblut, i to u predjelu zlatonosnoga gorja sa starima ispiralištima zlata, pak se tamo nalazi glasovita gora Sonnblick. Šema svetišta kod Heiligenbluta:

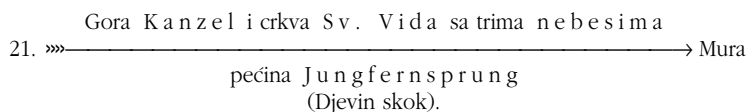
Jungfernsprung kod Döbriacha na milštatskom jezeru (Millstädtersee), prikazuje se kao 20 m visoka, desno od potoka okomito se rušeća pećina. Njoj nasuprot, lijevo od vode, uzdiže se veličanstvena gora Mirnock sa dalekim vidikom. Šema svetišta kod (Döbrich-a):

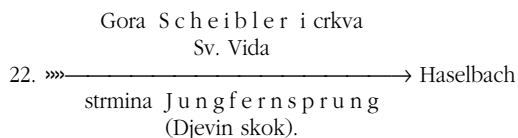
Jungfernsprung u G ö s t i n g u kod Štajerskoga Graca je ogromna, gotovo okomito u negdašnji tok Mure opadajuća dolomitska pećina na d e s n o j strani rijeke, te sačinjava sa gorom K a n z e l s l i j e v e strane Mure kobno Mursko tijesno, kojega nagli pad prouzrokuje deruće brzice. Pogled na Jungfernsprung, na sa pećinama posuti Kanzel, na brzice Mure, kao i na cijelo Mursko tijesno, upravo je jedinstveni i svoje vrste, a tako i pogled sa Kanzela na Jungfernsprung, čije konture pokazuju jasno crte izbočene sijede Metuzalemske glave sa četiri isprepletana izobličena lica. Trajna otpornost dolomita protiv razora atmosferilija jamči nam duboku starost ove osobito kod mjesečine jezovite prikaze. Riječ »Jungfernsprung« vjerni je prevod slovenske riječi d j e v i n s k o k .

Na podnožju Kanzelkogel s l i j e v e strane Mure stoji prastara župa sv. Vida, nekad sjedište donjoštajerskoga arhidakonata. Sveti Vid zove se u starijoj slovenštini S v e n t i V i d .

Sjevero-istočno od Kanzel-a ispod Erhardshöhe, postoji mjestopisno ime H i m m e l , »nebo«, sjeverno od Maria-Trost H i m m e l r e i c h »nebesko carstvo«; pa i još jedan Himmelreich između Grambacha i Hausmannsstättena, svi na istočnom rubu gradačkoga polja. Ovo se polje proteže od Murskoga tjesnaca kod Göstinga na sjevernoj strani do mnogo pitomijeg Murskoga tjesnaca kod Wildona, ali s l i j e v e strane Mure, proteže se neposredno uz rijeku strmo sljeme Murberga, i na nj se prislanja kod Mellacha drugi okomit J u n g f e r n s p r u n g tako, da gradačko polje počinje sa jednim Djevinim skokom kod Göstinga s d e s n e strane Mure, a s drugim kod Mellacha na l i j e v o j strani vode završuje. Ovdje svršava ali razorna snaga gradačkih ljetnih oluja, od kojih se najprije oporavljaju pitoma tri » n e b e s k a c a r s t v a « u prelijevanju duginih boja. Ove dvije istoimene pećine kao konačne točke, ne samo nada sve čarobnoga krajobraza, nego i strašivoga babbjega kuta u savezu sa religijoznim brdskim imenima Kanzel-predikaonica i Himmelreich, imaju sigurno svoje posebno dublje znamenovanje; što znači Djevin skok na l i j e v o j strani vode, gl. kod broja 24. Šema svetišta kod Göstinga:

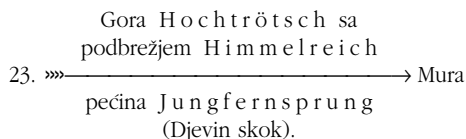

Jungfernsprung kod sela P a l d a u , južno od Kirchberga na Rabi, visoka je strmina s d e s n a Haselbach-a. Njemu nasuprot, s l i j e v e strane vode, diže se gora Scheibler, na čijem podnožju se nalazi selo Paldau sa župom Sv. Vida. Da dva istovetna prirodna svetišta imaju istoga patrona, ne može biti puki slučaj, nego mora imati svoj dublji smisao. Š e m a svetišta kod Paldau-a:

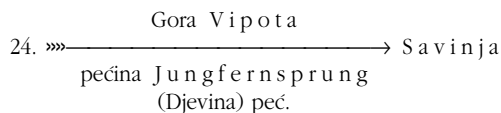

Jungfernsprung kod sela P e g g a u sjeverno Göstinga, je 35 m visoka, s d e s n e strane ležeća i u prvobitno, godine 1907. novoregulirano korito Mure rušeća se, ali nešto kusasta piramidska pećina. Tamo tvore sa obih strana Mure padajuće pećine

velelijepi tjesnac sa jakim padom, i tu se nalazi Kugelstein sa Jungfernsprungom s desne a Badelwand s lijeve strane Mure, tako da pruga južne željeznice mora ići kroz glavnu, u pećinu uklesanu galeriju. Sjeverno od Badela leži Himelreich kod Pfannberga, a nad njime diže se veličanstvena uglasta gromila 1228 m visokoga Hochtrötsch-a, koji se može sa Djevinog skoka krasno vidjeti. Šema svetišta od Peggau-a:

Jungfernsprung kod sela Tremerje (Tremmersfeld), južno od Celja, zove se slovenski jednostavno »Peć« (što se ima nadopuniti Djevina Peć), preko 20 m visoka, s desne strane daleko se nad Savinju naginjuća pećina; njoj nasuprot, s lijeve strane vode, strma je gora Vipota, na podnožju koje postoji mjestopisna oznaka Hudič = đavao. Dalje prema istoku proteže se planinska kosa sa Dostbergom kao najvišom točkom. U sredini među Hudičom i Dostbergom leži divlje-romantički Teufelsgraben, đavolja graba, pristupačna samo za iskusne penjače. Šema svetišta kod Tremerja:

Ovaj Hudič sa Teufelsgrabenom (vražja jama) lijevo od vode, dakle u predjelu nebeskoga carstva, treba da se pobliže objasni: svaki bujno ošumljeni brijeg sa lijepim i opširnim vidikom bio je, bez obzira, da li je desno ili lijevo od vode stajao, eo ipso bogu posvećen, te je pokadšto nosio njegovo ime ili epitheton; dok je svaka gola pećina, bez istih obzira, pa ma ležala na samome božjem brijegu (kao na pr. Crna gora u svetištu Svarožyna); pripadala zloduhu, te se po njemu i zvala. Tako stoji jur str. 55* spomenuta gradina Tvarog (danas Torok) dakle na božjem brijegu, desno. Osim toga imadu mnoge gradine na strmim bregovima desno od vode — tako na pr. gradine Landeck i Ostravica (Hochosterwitz), obje u Koruškoj — usprkos toga svoje «Jungfernsprunge». Takove gore s desne i pećine s lijeve strane vode nemaju ali nikakva religijoznoga znamenovanja upravo zato, što se na krivoj strani nalaze. Ovamo spada i drugi Jungfernsprung (nasuprot Wildonu) kod Göstinga (broj 21).

Djevin skok, češki Divčí skok, povrh Vražjega mlina zapadno od Praga, jest 70-80 m visoka pećinasta kosa, 351 m nad morem, na desnoj obali potoka, imenom Šárka. Njoj nasuprot diže se s lijeve strane vode strmi bok Nebušičke gore, 364 m nad morem, sa dalekim vidikom. Šema svetišta kod Nebušica:

* Ovdje na str. 64.

- Nebušička gora
25. »—————» Šárka
pećina Divči skok
povrh Vražjeg mlina.

Skočdjevka je glasovita po Ljubiši opisana pećina kod Petrovca (Castell Lastua) u najjužnijoj Dalmaciji, 40 km ispod Kotora, čak blizu granica Albanije. Skočdjevka je gola pećina, koja se desno od ubavog zatona, a na sjever od samostana pruža u more kao glava grdne morske nemani. Lijevo od zatona dižu se uzvisine, koje prelaze u obalno gorje i gdje su nađeni tragovi starih svetišta. Cand. ing. Vlado Pilar ovu je krasnu sceneriju fotografski snimio. Šema ovoga svetišta:

- [Nebesa]
26. »—————» zaton
pećina Skočdjevka.

Jungfernstieg kod Karenca (Garz) na Rujani, mora se tek poblize topografski istražiti.

Mägdesprung na strmom Palmbergu nedaleko Wiehe (jugozapadno od Querfurta), na desno je od potocića ležeći, ne vrlo veliki kamen sa čovječjom stopom i kopitom (»Rosstrappe«). Njemu naprotiv, lijevo od vode, diže se Grosser Berg 329 m nad morem. Šema toga svetišta:

- Gora Grosser Berg
27. »—————» potocić
Kamen Mägdesprung.

Mägdesprung kod Harzegeode u Anhaltu jest desne u deruču Selke strmo padajuća pećina, na čijem se vrhu nalazi t. zv. Mägdetrappe (trag od djevine noge). Njoj nasuprot diže se s lijeve strane Selke slikoviti također strmi Zirlberg od 367 m visine. Uski, divlje romantički prodor spada među ukrase Harca, ter je upravo začudno istovetna kopija svetišta kod Vyšnega Broda (v. br. 1), pače zavoji rijeka Selke i Vitave su istovetni. Šema svetišta kod Harzegeode:

- Gora Zirlberg
28. »—————» Selke
pećina Mägdesprung.

Istočno od Tržića na Jadranu leži selo Devin. Devin tu označuje onu hridinu s razvalinom staroga grada, gdje je navodno Dante spjevao svoj »Inferno«. Ova hridina sačinjava desni krak morske zatočine, na čijem lijevom kraku stoji visoko sljeme sa novim dvorom i sa dalekim vidikom. Ova scenerija pokazuje dakle sve, što nalazimo kod svih dualističkih svetišta. Šema toga svetišta:

- Visoko sljeme
29. »—————» morska zatočina
pećina Devin
(Devin skok).

Na utoku rijeke Morave u Dunav, zapadno od Bratislave (Pressburg) uzdiže se lijevo obiju rijeka poznata strma pećina Dëvin (magj. Dévény, njemački Theben) 169 m nad morem, 30 m nad razinom obiju rijeka, pokrivena

ruševinama gradova iz raznih doba. Djevinu nasuprot diže se divlje ispresjecano pogorje sa gorom Kobyla (njem. Thebener Kogel) kao najvišim vrhuncem, 514 m nad morem, gotovo 400 m nad razinom obiju rijeka. Gora Kobyla pruža daleki i krasni vidik. Među pećinom Djevin i gorom Kobyla proteže se široka užljebina, od Morave (kota 140) do Dunava, pak je bila nekada korito nekoga rukava u delti Morave, tako da je Djevin bio riječni otok, kod čega je Djevin stajao desno a Kobyla lijevo užljebine.

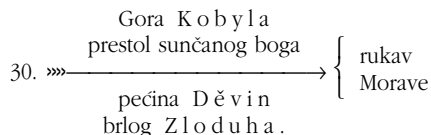
Silni nanos šljunka nekada vodom bogate Morave zabrtvio je kod kote 140 postepeno rukav, tako, da je od njega ostao samo dio spram Dunava kao mrtvi rukav, u koji su zapljuskavale dunavske vode. Tako oplakuju danas pećine Djevina sa zapada Morava, sa jugoistoka Dunav, dok su u smjeru od sjeverozapada na Moravi do jugoistoka na Dunavu ožljebinom rastavljene od gorja te tvore rt, ostrog.

Tu je priroda sama stvorila najpovoljnije uslove za obranu i to po tipu pretpovjesnih ostroških utvrda, koje sa triju strana vodama oplakivane, sa četvrte su bile providene umjetnim opkopom; pak je nesavladiva utvrda bila gotova. Tako povoljni uslovi za utvrdi postojali su i u Djevinu, te nisu mogli ostati nezapaženi. Trebalo je samo prokopati nanos, i časom je bila gotova idealna, gotovo nesavladiva utvrda ili grad. Ali i ovo umjetno stvoreno vodeno korito nije na duže vrijeme moglo odoljeti nanosu rijeke Morave, pak se je napokon zatrpalo. Od 13. stoljeća cvatu ovdje plodna polja jedne razvučene, po načinu franačkih sela građene kolonije, koja siže od Morave do Dunava.

Ove podatke navodim po uvjerljivo pisanoj studiji prof. Emanuela Šimeka, o Djevinu (: P a m á t k y archeološkičke XXXII. 1920.; izašlo i kao posebno izdanje) kao i njegovim usmenim razjašnjenjima.

Pećina Djevina desno od odavno mrtvog rukava Morave, a gora Kobyla lijevo od vode, tvore jasno vidljivu sceneriju neprepornoga svetišta, kod čega je pećina Djevin u svom fizičkom obliku kao i po značenju svoga imena ujedno i djevin skok (usporedi svetište Jungfernsprung-Tiffen, nekada Djevin zvan, gore br. 16), dok je gora Kobyla, koli po svom položaju kao i po svom imenu nebesko carstvo sunčanoga boga, kao što smo već prije u čitavom nizu primjera razabrali, da rađajuća kobila kano i oplodujući pastuh zamjenjuju sunčanoga boga, kome su posvećeni (br. 4, 5, 7, 11, 12, 14, 16, 17).

Dosele upoznali smo osam svetišta, kod kojih konji stoje u najužoj vezi, bilo spram svjetlog boga, bilo spram zloduha, bilo spram obojice; sad imamo još i ovo svetište kao deveto. Šema :

Jungfernsprung kod grada Dahn (Rheinfalz) jest začudno okomita, 64 m visoka pećinasta stijena (272 m nad morem), kojom svršava s desne strane Heimbacha dugačka uska kosica. Pećine nasuprot, s lijeve strane potoka, nadvisuje Schützenberg i strmi Hochstein sa krasnim vidikom, a pred njim stoji prastara kapela arhandela Mihajla, pobjednika zmaja, đavla. Ova scenerija

jest simbol na prirodnim krasotama toli bogatoga Pfalca, a ujedno začudna kopija udaljenoga svetišta kod Budyšina (12). Š e m a svetišta kod Dahna:

Gora Schützenberg
sa kapelom sv. Mihajla

31. »—————» Heimbach
pećina Jungfernsprung.

Ovdje zauzima sv. Mihajlo isto mjesto, kao u Göstingu i Paldau-a sv. Vid. Tko je sv. Mihajlo, to znamo, sada da čujemo, tko je sv. Vid:

III. Sanctus Vitus — Sv. Vid.

Sv. Vid podnio je, još kao dječak, mučeničku smrt pred carem Dioklecijanom. Njegove kosti stekla je u 8. stoljeću opatija Saint-Denis kod Pariza, te su te kosti izvršile mnoga čudesa. G. 822. osnovana je u Westfalenskoj na Weseri opatija Korvei (Corbeja nova) kao kolonija opatija Corbie (Picardie) i kao prvi samostan Saksonškoga plemena. Njezin prvi opat izmolio je spomenute kosti, i sv. Vid postade zaštitnik Sasa. Pod njegovom zastavom vojevali su od sada u revne kršćane preobraćeni Sasi svoje brojne bitke protiv svojih zakletih neprijatelja, poganskih polabskih Slovena: Bodrica (u istočnom Holsteinu i Mecklenburg-Schwerinu), Ljutica (u prednjoj Pomoranskoj, Meklenburg-Strelitzu, Brandenburgu) i lužičkih Srba (do Rudogorja). Većim dijelom bili su Bodrici neprijatelji, dok su Ljutici, obožavatelji Svarožića (Rethra) i Sventovida (Rujana), bili saveznici Sasa, pak se je vijao barjak sv. Vida uz krvavi bojni znak poganskoga Sventovida. Ali nije vazda bilo tako; prijatelj i saveznik od jučer postade za čas dušmaninom, i tada je stajao sv. Vid, u staroslovenskom Sventi Vid, naprama kumiru Sventovidu, pak mu je valjda to i bila glavna zadaća i zato je valjda prenesen iz St. Denisa u Korvej radi te sličnosti imena, jer nije za razabrati, po čemu bi inače to blago i sveto dijete osobito imponiralo ratobornim saskim vitezovima. Što mu je na jakoj ličnosti manjkalo, nadoknadila je potpuna sličnost imena, te sv. Vid (Sventi Vid) dobi zadaću, da obori poganskoga Sventovida. Ova misao toliko je ojačala, da se je izvrnula, pak se stalo tvrditi, da je cijeli poganski Sventovid samo opak izvrtanje kršćanskoga sveca Sventoga Vida, dakle neke ruke plagijat sveca, čiju je slavu Heinrich I., prvi njemački kralj saske krvi, pronio do Vltave; češkoga vojvodu sv. Vjenceslava g. 920 prisilio na priznanje svoga lenskoga gospodstva, te mu poklonio ruku sv. Vida, i to za l a t i n s k u crkvu, koja se je gradila u praškom dvoru, samo nekoliko koračaja udaljenu od već dovršene crkve sv. Jurja. Sv. Juraj ali je g r č k i pobjednik zmaja, đavla!

Heinricha I. istoimeni sin uveo je kao bavarski herceg kult sv. Vida i u Bavarskoj, a njegov sin i nasljednik Heinrich Svadljivi stekao je god. 989 i Korušku. S njim došao je i sv. Vid k alpinskim Slovenima kao novi konkurent grčkomu sv. Jurju, kao ono prije 60 godina i u Češkoj. Prama tomu su ova dva sveca izrazito specijalni slovenski sveci, koji su kod pokrštenja te zemlje odlučnu ulogu igrali, što se kod povjesnih istraživanja na tome polju ne smije pustiti s vida: ma da ovdje bog Sunca ne dolazi pod svojim epitetom Sventovid, nego pod svojim starim glavnim imenom T v a r o g , T v a r o ž i ć . Po Trstenjaku od prof. Kelemine (E t n o l o g I. 1927, 167) navedeno lično ime S v a r o ž n i k , je patvoreno i ne postoji.

IV. Zakrabuljeni zloduh.

Prije navedene scenerije djevinih skokova pokazuju sasvim istovetni raspored, i čitava ta grupa pokriva se posvema sa svetištima grupe Tvarog-Svarog, samo što ovdje zloduha nadomješćuje dijeva; dakle i ova mora biti neke vrsti zloduh. Zoroastrovski kralj pakla Ahriman bio je po Marquartu mišljen kao starac, kao personificirani neprijatelj života, »dobroga bića«, personificirana kao mladića. Upravo to nam pokazuje i svetište na Rujani (br. 7): bezbrado lice četveroglavoga Sventovida kao i njegova kratka kosa (: *corrasae barbae, crines attonsi* kod Saxa Gramatika) prikazuje nam ga kao mladića, dok se njegov protivnik Čarnoglav prikazuje kao starac, kako nam to svjedoče Masudi i Knytlinga Saga. Pače i »dijeva« od Göstinga (br. 21) prikazuje se do danas kao starac sa četiri bradata lica. No kako je došla »dijeva« u tako čudan položaj?

Jungfernsprung jest njemački prijevod od slovenskoga »djevin skok« ili kratko »Djevin«, kako nam to svetište Jungfernsprung-Djevin (Tevvin, vidi broj 18.) izvan svake dvojbe jasno prikazuje, i tako se zovu brojne pećine po slovenskim zemljama. Jedan Devin stoji na Istočnom moru jugoistočno od Stralsunda a drugi na Jadranu (gled. br. 29).

Devin posesivni je adjektiv od deva, a ova imenica može potjecati samo iz onoga jezika, u kojem znači također zloduha, demona. Ovo pak se slaže samo u Avesti, jeziku reformatora Zaratuštre. To je ista riječ kao staroindsko deva »bog«, lat. *divus*, premda je znamenovanje u Avesti upravo suprotno: »Ti si (t. j. Zaratuštra) izradio, da su se svi Daeve posakrivali u zemlju, dok su se prije u ljudskoj spodobi potucali po svijetu«. Ako dakle po glasu naših svetišta riječ deva i u slovenskom jeziku znači zloduha, to je jasno, da su i Sloveni morali biti pristalice iste vjere. Ali kraj avestičke pozajmice deva »demon«, imaju Sloveni ravnoimenu domaću riječ dijeva, što znači »netaknuta djevojka«. Dok su bili Zoroastrovci, mogli su ove dvije riječi razlikovati po njihovom znamenovanju, ali kad su postali kršćani, izgubili su pojam deva-zloduh i zamijenili ga bibličkim đavao, pak su mogli lako zamijeniti Devin skok (đavoljev skok) sa Djevin skok (Jungfernsprung). Ova promjena znamenovanja moguća je međutim bila samo u slovenskom jezičnom području, jer nijedan drugi jezik na svijetu nema dva tako istovetna izraza za zloduha i djevicu. Iz toga pak slijedi, da su svagdje, gdje se nalazi Djevin skok (Jungfernsprung i slično) ili Djevin, Devin, Divin, sa onom prije ocrtanom scenerijom, morali nekad stanovati slovenski zoroastrovci, pa ma gdje to bilo, makar i u Španiji i Engleskoj.

V. Zoroastrovska Evropa.

Povjesnu pozadinu činjenice, da je slovenska Centralna Evropa od Istočnoga mora do Jadrana neposredno prije pokrštenja ovih predjela bila zoroastrovska, možemo ovdje samo letimično prikazati:

Avari posvojiše 568 opustjelu negdašnju Germaniju i napučiše svoju novu zapadnu frontu od Kiela do Devina kod Tržića sa svojim, nekad pod vikinškom se vlasti nalazećim Slovenima. Ovi pomakoše postepeno svoja naselja na zapad, te stajahu

oko god. 720, za vremena sv. Bonifacija, čak na rijeci Fuldi. Od ove slovenske diaspore potječu u Harzegeode na rijeci Selke kano i u Wiehe na rijeci Unstruti, ne ali udaljenije svetište u Dahn-u, Rheinpfalz, jer Dahn leži u biskupiji Speyer, koja se spominje kao postojeća već godine 614, dakle samo 46 godina iza dolaska Avara, pak kako početak svetišta mora da datira već od stoljeća, to nije nikako pripadalo a v a r s k i m Slovenima.

Neumjesna bila bi primjedba, da bi se s obzirom na propadanje merovinske države i njezine crkve moglo pomišljati, da se tu radi o preseljenju k a s n i j i h Slovena, kojima je surovo merovinsko kršćanstvo njihove poganske vjerske predočbe sasma površno uklonilo, pošto se takova slovenska prisilna naselja doista nalaze u jugozapadnoj Njemačkoj od vremena kralja Dagoberta (628-638), gdje su se nalazila brojna franačka pak i saska prisilna naselja, kao činženi kraljevski ljudi kod pfalca, salhofa i opatija, rastepena po pojedinim selima i naseljima, vrlo često na nerodnim bregovima, iz temelja nepovoljno smještena, gdje su skoro propala. Mnoga od ovih naselja postoje još danas kao pojedine kuće i neznatna seoca, te nose u najboljem slučaju maloseoski karakter (K. H o f m a n n , Zwangssiedelungen in Baden, Jahresbericht R. Gymn. Karlsruhe 1909). Tako premješteni u neprijatnu okolinu i bez slobode kretanja, nisu našli prigode niti uvjeta za njegovanje svoga egzotičkoga bogoslužja. Takvo pak znatno svetište, kao što je bilo ono u Dahn-u, predpostavlja po duže postojanje znatne i teokratski dobro učvršćene bogoštovne zajednice.

Tako smo se približili onoj godini 359, kada je car Konstancije II. na utoku Tise u Dunav nadvladao Sarmate-Limigantes, koju su dosele bili robovi Sarmata Arkaragantes, te ih preselio »na udaljena selišta«. Devet godina kasnije našao je pjesnik Ausonije nedaleko utoka rijeke Nahe u Rajnu predjele, podijeljene n e d a v n o sarmatskim naseljenicima. Ovim seljačkim »Sarmatima« pripada nedvojbeno svetište Jungfersprung od Dahna, a ovo svetište označuje svoje vjernike vidljivo kao zoroastrovce, koji su do 359. boravili u južnoj Ugarskoj i Erdelju, gdje također postoji mjesto D e v a . Dade se sasvim lako zamisliti, da su u to doba također u istočnim Alpama živjeli slovenski zoroastrovci u nekoj podložnosti. Onda se pojaviše Huni, a Podunavlje dobi novo germansko pučanstvo, da ga konačno Avari ponovno napuče sa svojim slovenskim robljem.

Jedan dio onih slovensko-zoroastrovskih Limigantes možda je pomenuti car preselio čak do Španije, a druge u Englesku, jer se i tamo nalaze pećine Deva, što se uzdižu s d e s n e strane vode: D e v a u Biskajskom zalivu u Španiji, i D e v a , danas grad Chester, u Engleskoj.

Sve te poglede zahvaljujemo spoznaji preobraženja devskog (zloduhova) skoka u djevin skok.

Sva prije navedena, kao uopće sva ostala svetišta, predočuju nam se kao klanci, i t o u s k i klanci s a t r i v a z d a jednako postavljene kulise: 1. tekuća voda, 2. bogu posvećena gora l i j e v o , 3. zloduhova pećina d e s n o . To nas donekle začuđuje, pošto kod svih Indogermana vrijedi desna strana kao dobra, a lijeva kao zla. Ali kod tih svetišta stoji stvar baš kao i kod kršćanskih crkava, gdje ona strana vrijedi kao desna, koja leži na desno od glavnoga, vjerniku sučelice stojećeg oltara. Što je dakle subjektivno i geografski lijevo, to je objektivno i liturgički desno.

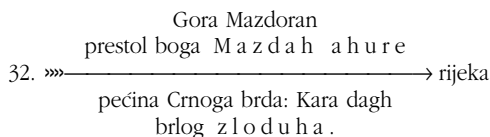
Po toj šabloni mogu se ujedinjenim silama otkriti po svim slovenskim krajevima svetišta, otići im tajne drevnoga vjerovanja i našim očima dočarati realne svjedoke najuzvišeniije predkršćanske religije, jer Zaratuštrina nauka sa svojim visoko čudorednim svjetskim redom i svrhom, utjelovljena je pojmovno u ovim svetištima:

Sve svjetlo, dobro i lijepo na svijetu, djelo je božje, sve tamno, zlo i ružno zloduhovo djelo. Bog i zloduh dvojci su, kao svjetlo i sjena nerazdruživo jedan na drugoga vezani do sudnjega dana, kada će bog konačno nadvladati zloduha. Toj dualističkoj temeljnoj ideji mora odgovarati i svetište, te mora i ono biti dualistički uslovljeno, sa jednom svjetlom i jednom tamnom stranom, ali ne neposredno usporedo, nego jedan spram drugoga; vodom razdijeljeni. I zato je samo klanac u tu svrhu upotrebljiv: lijevo sjedi Bog na svjetloj gori, desno čuči Zloduh u tmurnom pećinju. Tako nam se prikazuju sva dualistička svetišta u Europi, pak mora izgledati i original u iranskoj prado-movini.

Oštro oko Josefa Marquarta zamijetilo je međutim i to: Na Ptolemejskoj karti spomenuta je planina Mazdoranoros, a u blizini naznačeno pleme Mazdoranoi. Ime ove planine sačuvalo se je u imenu klanca Mazdoran, koji dolazi kod arabskih geografa, te leži zapadno od Serachsa u pograničnim planinama između Irana i Turkmanskih pješčara te na današnjim ruskim kartama dolazi kao Muzran, a na indijskoj Map of Persia (1898) kao Mazdaran, jugozapadno od Serachsa te istočno jugoistočno od Mešheda.

Klanac Mazdoran dijeli ovu planinu u 2 polovine: lijeva zove se K-i-Mazdoran, gora »Mazdoran«, desna Kara-dagh, »Crno brdo« i ruši se strmo prema klancu. Već samo ime pokazuje, da je ova pećina posvećena Zloduhu. U planini Karadag-Mazdoran izviru mnoge rijeke, koje teku spram Irana, te se nakon kratkoga toka gube u pijesku.

Ovo svetište možemo pouzdano vremenski opredijeliti pa obliku imena Mazdoran, koje se izvodi od Mazdahahura »mudar Bog«. Ovaj oblik dolazi ali samo u najstarijim avestičkim himnama, koje je Zaratuštra sam spjevao. Taj reformator živio je po svojoj prilici oko godine 900 prije Isusa (Bartholomae, Zarathuštras Leben u. Lehre, Heidelberg 1919). U svim ostalim dijelovima Aveste čitamo bez iznimke okrenuti oblik: Ahuramazda, pak konačno Ormazd. Prema tome nije isključeno, da je svetište Mazdoran od Zaratuštre samoga osnovano. Šema toga svetišta izgleda dakle ovako:

Struktura ovoga prvobitnog iranskog svetišta pokriva se najpotpunije sa svima poznatim nam slovenskim svetištima te nam dokazuje, da se Zaratuštrina religija kod Slovena nije ni malo promijenila, jer je Slovenin svoje bogoslužje jednako kao na granici Afganistana tako i kod Harzegeode u srcu Njemačke skroz ortodoksno obavljati mogao. Ali i ta slovenska svetišta mogu se vremenski opredijeliti a dqu e m , i to djevinim skokom kod Dahna (br. 31), koje — kako znamo — spada

slovenskim Limigantes, koji su god. 359. poslije Isusa naseljeni preko Rajne. A od Zaratuštre do ovoga naseljenja proteklo je od prilike trinaest stoljeća!

Sa izvornom i nepokvarenom zoroastrovskom vjerom starih Slovena ne stoji u skladu pretežno nezoroastrovsko nazivlje njihovih božanstava, pak moramo i ovo protuslovje objasniti. Slovenski bog ne zove se Mazdah ahura, ni Ahuramazda, nego S v a r o g . Ovo je ime izvedeno od s v a r - , pak to znači u staroarijskom (predavestičkom) jeziku »svjetlo«, avestički hvare »sunčeva kruglja«. Preuzimanje božjeg naziva Svarog potječe dakle iz doba, kada se u iranskom jeziku predavestičke periode arijsko s još nije bilo pretvorilo u *h*, dakle davno prije Zaratuštre. Isto vrijedi za mordvinsko a ž u r a »gospodin, bog«, koje nije postalo od avestičkoga ahura, nego od staroarijskoga (predavestičkoga) a s u r a »gospodin, bog«. Slovenski S v e n t o - v i d bit će najvjerojatnije avestički s p e n t o v i d a e v o »sveti Antideva« kod čega ali slovenski s v e n t »svet«, nije pozajmica, nego prevod avestičkoga s p e n t a »svet«, po čemu slijedi, da je i slovensko s v e t ь preuzeto još u predavestičko doba. Osim božjeg imena Sventovid, samo slovensko d e v a , u znamenovanju đavla, zlo-duha, neposredna je pozajmica iz Aveste, jezika, kojim se je služio Zaratuštra. Iz toga slijedi, da su već brojna stoljeća prije Zaratuštre iranski religiozni utjecaji djelovali na narode u današnjoj Rusiji.

Kada su ovi sa gledišta svjetske povijesti toli važni utjecaji Irana počeli djelovati na Evropu, majstorski je razjasnio Amerikanac P u m p e l l y (Explorations in Turkestan, Washington 1908). On je naime prekopao dvije stambene mogile (kurgana), kasnije jednu treću, u maloj oazi Anau kraj Aškabada na sjevernom obronku kršnoga Kopet-dagh-gorja, koji dijeli Iran od Turana. Spomenute stambene mogile nastale su tako, da su od nepečanih cigala građene kuće propadale a njihove su ruševine postepeno uzvisivale niveau tla. U ove su tri stambene mogile postepeno naslagani bez prekida svi kulturni slojevi od kamenoga do željeznoga doba, tako da s kojom kulturom jedan sloj prestaje, sljedeći neposredno nastavlja.

Najdonja, najstarija kultura kamenodobska je, te ima četverokutne kuće, dolihokefalne (dugoglave) kosture, pšenicu, dvoredi ječam (*hordeum distichum*), vrlo malo kosti mlade divljači i nikakva oružja. Postepeno su ovi vegetarski, dugoglavi (dakle neazijatski) oaski seljaci pripitomili razne divlje životinje za kućne, u prvom redu ogromno dugorogo govedo, svinju, ovcu, možda i konja.

Iz toga slijedi, da je u Centralnoj Aziji poljodjelstvo predhodilo nomadskom načinu života, i da je ovo tek onda moglo nastati, kada su oko oaza potučajući se okrugloglavi lovci azijske krvi mogli prisvojiti pasuće kućne životinje (ovcu i konja), koje je dugoglavi seljak pripitomio i odgojio, pak su s njima počeli pastirsko-nomadski život.

Kosti ovih u Anauu iskopanih kućnih životinja predao je Pumpelly švajcarskom fizijologu Duerstu, da ih biokemički ispita, kod čega je ovaj ustanovio, da sasvim na isti način reaguju, kao i kosti istih životinja, koje se nalaze u neolitskim naseljima po Evropi, a naposeb u Švajcarskoj. Iz toga slijedi, da su najkasnije u neolitsko doba okrugloglavi azijski nomadi počeli prodirati u pretežno dugoglavo pučanstvo Evrope, te mu donijeli svoje kućne životinje i primitivno obdjelavanje polja. Jer isti dvoredi ječam, koji raste divlje u srednjoazijskim oazama, nalazi se po sojeničkim nalištima u Švajcarskoj. Pošto međutim srednjoazijski ovčarski nomadi ne poznaju

zemljotežnje, jer moraju neprestano seliti od svojih zimskih sjedišta u centralnoj Aziji na svoje vrlo udaljene pašnjake u južnoj Sibiriji i natrag, to evropejsko zemljoteštvo ne može od njih potjecati. Od koga potječe ono dakle?

Već njihovi predhodnici, lovci, stajali su sa oaskim vegeterijanskim seljacima u živahnom izmjenbenom prometu: seljaci trebali su mlade životinje, najvjerojatnije za žrtve, a lovci bili su lakomi za žitom i kruhom. Seljaci bili su kod toga u prednosti, oni su imali zalihe trajne robe, dok su lovci imali brzo pokvarljivu lovinu, koju su morali davati bud pošto. Tako izrabljivani, unajmljivani su se lovci dobrovoljno kao pastiri za pastvu seljačkih krda, tim lakše, što su se uz put mogli baviti i lovom. Živjeli su dakle nevezano, dočim su vegetarijanski seljaci bili vezani na svoju crnu grudu, vazda u brizi za svoje vrlo osjetljive sisteme natapanja sa velikim, malim i najmanjim kanalima, bez kojih su njihova polja morala presahnuti, a oni sami od suše i gladi poginuti.

Posve drugačije morao se razviti zajednički život, upravo *simbioza* ovih dvaju po rasi, zanimanju, inteligenciji i interesima toli heterogenih živalja, kad je tima okonjenim pastirima palo na pamet, da se sa povjerenim im krdima ovaca izgube u pustinju i nestanu u nepovrat, pak da s oteetim ovcama po svojoj prirodnoj čuđi nomadski seljakaju po azijskim pustarama. To su oponašali i drugi unajmljeni pastiri, i tako osamostaljeni, okonjeni nomadi organizovali su se po hordama vojnički, u odlučnom neprijateljstvu naprama bespomoćnim i nenaoružanim oaskim seljacima, koji su morali nomadima davati danak u žitu i ostalim plodovima svoga rada. Tim putem došlo se je do potpunoga političkoga zarobljenja oaskih seljaka.

Tako je nastalo ono u svjetskoj povijesti najstrašnije ropstvo, koje su vršili surovi mesožderi i kumys pijuci okonjeni nomadi nad marljivim i svakoj vrsti ruktovora vještijim vegetarijanskim seljacima cvatućih oaza. Taj strahoviti odnošaj trajao je u Centralnoj Aziji sve do naših dana, do konca prošastoga stoljeća, kad je sa ruskom okupacijom general Skobelev zadnje ostatke toga odnošaja ukinuo.

Krda ovaca narasla su s vremenom u milijone, čopori konja u stotine hiljada, pak je tako s vremenom nastala nestašica ispaše i u povodu toga ogorčeni bojevi među pojedinim nomadskim hordama. Nadjačane slabije horde morale su bježati na istok u Kinu, na jug u Iran i Indiju, na zapad u prednju Aziju i dalje u Evropu, gdje su ih već u neolitsko doba ustanovili Duerst i Pumpelly.

Na uživanje kaše i kruha naučeni nomadski provalnici, nisu ni u Evropi mogli biti bez te nuzgredne hrane, pak jer nisu umjeli zemlje težati, vukli su sa sobom iranske kmetove-poljodjelce, koji su morali i u novoj postojbini za njih zemlju težati. Sa tima kmetovima došlo je poljodjelstvo u Evropu.

Takove provale ponavljale su se perijodički, jedna za drugom tiskala se je iz Centralne Azije u Evropu. Mi samo u historičko doba poznamo čitavi niz takovih provala, dok ih je u predhistoričko doba bio bezbroj. Svaka horda dovela je sa sobom svoje kmetско roblje, a sa svakim novim valom doseljenika došla je — u prvom redu u istočnu Evropu — i nova varijanta iranskoga vjerovanja i bogoslužja, kako se je u zonama centralno-azijskih oaza baš bila razvila.

Dokaze za prodiranje ovih iranskih religioznih oblika i predočaba i s njime nerazdruživo skopčanog iranskog poljodjelstva, imamo upravo religiozne nazive ažura u mordvinskom, свѣтъ, svarog, deva u slovenskom, kano i sve evropejske plugove,

koji svi pokazuju svoje podrijetlo od plugova, koji su još danas u Turkestanu i Iranu u porabi.

Čvrst oblik iranskoga vjerovanja primilo je u Evropi Slove n s t v o međutim tek sa naukom Z a r a t u š t r e , a ovu najuzvišeniju predkršćansku religiju upoznajemo u slovenskim svetištima, koja smo gore naveli. Dogmatsko-zoroastrički ortodoksna, ona su kod Slovena po svojoj nomenklaturi većinom p r e d z o r o a s t r i č k a .

Pače i do Skandinavije prodrla je Zaratuštrina nauka, kao što nam dokazuje podudaranje nordičke mitologije sa zoroastrovskim religioznim predodžbama. Ta i W i k i n z i prodirali su po ruskom sistemu vodenih putova često čak do P e r z i j e (M a r q u a r t , Streifzüge), pak su odonud dovodili iransko kmetsko roblje, da za njih na visokom sjeveru obdjelavaju zemlju, naravski sa svojim nada sve značajnim p e r z i j s k i m plugom, s kojim se u S k a n d i n a v i j i (Švedskoj i Norveškoj) do danas pluži. Perzijski kmetovi ostali su i u Skandinaviji ne samo vjerni svome sunčanome bogu C h o r š e d - u (hvare chšaetha — »sijuća sunčana kruglja«), nego su pače i neke od svojih skandinavskih gospodara obratili svome vjerovanju.

Kad su kasnije skandinavski R u r i k o v i ć i osvojili čitavu Rusiju i srušili vlast turanskih K a z a r a , podigao je Vladimir, zadnji poganski Ruriković u Kijevu, panteon od tri para bogova:

1. P e r u n a za normanske pogane i sebe, a sunčanoga boga Chorsa za normanske zoroastrovce,
2. D a ž b o g a (boga Sunca) i S t r i b o g a (zloduha) za Slovene,
3. S i m r g l a i M o k o š a za pobjedene dualističke Kazare.

Sastav ovoga panteona pobijaju mnogi kritičari t. zv. Nestorove kronike, no on ipak nije prosto iz prsta isisan, jer taj panteon posve odgovara religioznim i političkim prilikama ruskoga normanskoga carstva.

Kao svaki poganin, bio je jamačno i V l a d i m i r uvjeren, da svaka zemlja ima svoje bogove, i da su oni na svojoj rođenoj grudi nepobjedivi, pak da ih dosljedno tome treba bezuvjetno poštovati, pošto bi se oni inače mogli osvetiti i svetogrdnike istjerati iz zemlje. K y r u s molio se je u Suzi svom domaćem bogu, u Babilonu Marduku, u izrailjskom hramu Jehovi, u Perzepolisu Ahumarazdi, a njegov sin K a m b y z e s molio se je u Memphisu egipatskom bogu. G r k , koji je na nilskoj delti doživio brodolom, poklonio se je najprije domaćim egipatskim bogovima, a tek iza toga svome Zevsu i sunčanom bogu Apolonu (H e l i o d o r). Prigodom glasovite prepirke o pravoj vjeri na dvoru M a n g u k a n a , rekoše šamani papinskom legatu R u b r u k u u lice: »Kao što svaka zemlja ima svoga vladara, a nad svima najviši je Mangukan, tako da je i sa vjerama«. Kad je uspješni turkolog R a d l o f f iz dvaju dobro mu poznatih šamana stao izvlačiti njihove religiozne tajne, pak ih spretnim unakrstnim pitanjima, kojima nisu mogli odoljeti, doveo u tjesnac, da su mu koješta priznali, počeli su jaukati: »Šta će kazati stari bog, kad sazna da smo ga izdali. Ali još se više bojimo ruskoga (t. j. kršćanskoga) boga, da nas ne kazni, što još uvijek govorimo o našim bogovima«. Za pravom vjerom tragajući kagan K a z a r a , kolebao je za vrijeme slovenskih apoštola između svoga turskoga boga Tängri (»nebesa«), židovskoga Jehove i Isusa Krsta, te ne mogući se odlučiti ni za jednu, dopuštao je sve tri vjere i držao se principa religiozne tolerancije.

Jednako postupao je i Vladimir, kad je sve tri nekršćanske religije svoje države: normansko poganstvo, slovensko zoroastrovstvo i kazarski dualizam sjedinio u jedinstveni panteon. Kod toga vodila ga je bezdvojbena namjera, da se nijedna od tih triju vjera ne bi osjećala zapostavljenom. Lukav, kao što je bio, možda je sve te bogove postavio u krug, tako da je svatko mogao misliti, da baš njegova vjera stoji na prvom mjestu. Vladimirovi neposredni predhodnici zaklinjali su se kod svojih ugovora sa Bizantincima naravski Perunom i svojim oružjem, a njihovi kršćanski magnati po svojoj vjeri. Mi poznamo taj Pantheon samo po opisu Nestora, u kome kazarski bogovi stoje na zadnjem mjestu. Panteon, ili makar lista bogova svakako je ispravna, jer nije lako razumjeti, da bi je tkogod kasnije tako tačno mogao izmisliti.

Iransko (koliko predaevističko toliko zoroastrovsko) bogoštovje, proširilo se je u svim svojim fazama razvitka, po naseljivanim robovima isto tako, kao paralelno s njom bogoštovlje Mithrino u kasnije vrijeme rimskoga carstva. To Mithrino bogoštovlje, koje i nije bilo nego iskvareno zoroastrovstvo, proširivale su također istočnjačke legije i robovi, pak je naročito donje Porajnje bilo puno Mit[h]rinih hramova (Cumont, *Mysterien des Mithra*). I u jugoslovenskim krajevima ih je bilo, naročito u Sloveniji i Bosni.

Baš na Rajni sastadoše se iza preseljenja slovensko-zoroastričkih Limigantes u god. 359. p. Kr. oba ova bogoštovlja. U Mainzu i Kölnu našle su se kao iskopine srebrni žrtveni darovi — neki nazire u tome igračke — koji prikazuju plug, koji je posve identičan sa plugom uobičajenim još danas na donjoj Rajni, a naziva se *Hunspflug* ili *Wessel*. Ime *Hunspflug* ne odnosi se na prave Hune, nego su stari Sasi (u Westfalenskoj, Hanoveru) ovim imenom nazivali Slovene, a i ime *Wessel* je nepobitno slovensko, jer potiče od toga, što je taj *Hunspflug* ima lemeš, koji je izgleda poput *vesla*.

Nauka Zaratuštrina zahvaljuje svoju veliku privlačivu snagu visokom moralnom značaju te vjere utjehe za potlačeno ljudstvo u zoni oaza Centralne Azije, gdje su od tisućljeća seljački kulturni narodi stenjali pod nemilosrdnim i beznadnim jarmom nomadskih izrabljivača. Zaratuštra upoznao je ovaj fizikalni i socijalni dualizam kao nemilosrdni prirodni zakon, u kome vladaju od iskona dvije međusobno neprijateljske prirodne sile, jedna svjetla i dobra, i druga tamna i opaka. Pobožni seljak je božji sin, a surovi nomad izrod pakla. Zaratuštra izbacio je poklič, da digne pitomoga seljaka na boj protiv dušmana i izrabljivača njegove poljoprivrede. Pozvao ga je, da svojom čistom dušom, sa pravednim djelima, riječima i mislima posluže svome svjetlom i dobrom bogu, da svoju tešku borbu sa zloduhom što prije svrši, zlotvora utamani i podigne nebesko carstvo puno sjaja, krasote i dobrote!

Ne kao Buddha sa svojom Nirvanom, ne kao slabić Tolstoj sa svojim nemjесnim propisom »ne protivni se zlu«, nego bojovno s mačem o boku krenuo je Zaratuštra na čelu svojih vjernih na bojište, da pobijedi surovo nomadstvo, u klancu Mazdaran, na granici između cvatućih oaza Irana i pustih turanskih pješćara, između kulture i nekulture. Svetište Mazdaran živi je svjedok te velike spasonosne moralne pobjede.

Zaratuštrina nauka, ta nauka utjehe za seljake, koja nema premca u povijesti, prenesena je po pravovjernim robovima u Evropu, gdje su Sloveni i Finci stenjali pod jednakim nesnosnim jarmom. To je već vidljivo iz fizikalnoga zemljopisa Rusije:

pontska zatravljena stepa bila je od vajkada razbojište horda okonjenih nomada, dok su sa sjevera sa jednakim bijesom jurišali skandinavski Vikinzi (Marquart, Streifzüge str. 201 i 466). Tako pritiješnji sa sviju strana od dva najstrašnija razbojnička naroda svijuh vremena, postadoše Sloveni produkt po srijedi ležećih močvara (R o s t a f i ŋ - s k i , O pierwotnich siedzibach i gospodarstwie Slowian w przedhistorycznych czasach: Sprawozdania Akad. Krakow 1908.; V a s m e r , Urheimat der Slaven: Der Ostdeutsche Boden hgg. v. Volz, Breslau 1926.) predmetom lova na ljude, kao pusta šumska divljač. Iz dramatskoga prikaza arapskoga zemljopisca iz konca prve četvrti devetog stoljeća po Kristu (M a r q u a r t), dopire do naših ušiju muklo stenjanje ovoga nesretnoga naroda, međutim Ernst S c h w a r z (Wiking-Vitędz u Zeitschrift für slavische Philologie 1925. str. 104 sqq) dokazao je, da ta nevolja siže mnogo dalje u povijest ljudskoga roda.

Širenje religije Zaratuštrine u slovenske zemlje i k Fincima, nije slijedilo posebnim vjerovjesnicima, ni propagandistički, nego po iranskom roblju koje su u južno-ruske stepe dovlacili turanski okonjeni nomadi, i koje je roblje bježalo od svojih mučitelja i prebjegavalo gdje god i kad god je moglo k Slovenima i Fincima, pak je kod svojih gostoprimaca nalazilo povoljan teren za gore opisanu utješnu nauku. —

Moj način istraživanja staroslovenske vjere na topografsko-toponimičkoj osnovici odnosi se, prema običajnom kulturno-historijskom istraživanju, kao paleontologija prema historiji živih organizama. Kao što fizička paleontologija samo u najredim slučajevima raspolaze sa cijelim egzemplarima, a ipak može da iz razasutih odlomaka i otisaka rekonstruira cijele egzemplare, tako stoji također vjerska paleontologija pred zahvalnim zadatkom, da također iz toponimičkih nepotpuno sačuvanih scenarija nadopuni s v e t i š t a , premda je kod njih utvrđena samo konstantna scenerija t j e s n a c a sa tri kulise: 1. burna voda, 2. šumovita razgledna gora na l i j e v o i 3. gola klisura na d e s n o .

Ako samo jedna od potonjih dviju kulisa ima jedan vjerski podesni naziv, onda se bez sumnje radi o pravilnom svetištu; zato je sasvim nenaučno i svojevrijedno šegačenje, kad se takovo toponimički nepotpuno svetište naprosto otklanja i kad se uvažavaju i priznavaju — uostalom mnogo nepotpuniji i zbog toga za kojekakva tumačenja podesni — literarni proizvodi stručno nevještih pisaca iz mnogo docnijih vremena.

Dosada drže filolozi slovensku mitologiju *bors concours* formalno u zakupu, ali ne mogu da se slože ni u jednom vjerskom imenu baš zato, jer im nedostaju p r e d - m e t i za njihova i m e n a . Istom u gore prikazana 32 svetišta dobivaju ona čvrsto tlo pod nogama, jer se riječi sa pripadnim stvarima moraju podudarati — pa i podudaraju.

Za tu spoznaju treba imati mentalitet jednoga prirodoznanca, koji ne polazi od riječi, već od pripadne vidljive i opipljive stvari, i po stvari može da objasni i riječ — na pr. Tvarog = Svarog! — nota bene, ako je i filološki dosta obrazovan, što se dakako kod današnje školske metode rijetko dešava. Zbog toga običava ne samo filolog, nego i prirodoznanac da podbaci; pa filolog je ismijevan od prirodoznanca i obratno, baš zato što samo to može da se održi, što izdržava kontrolu obiju nauka.

Takov radostan slučaj, u kome je prirodoznančeva veoma važna spoznaja dobila sankciju naknadno i od lingviste, treba u najnovije vrijeme bilježiti. R o s t a f i ŋ -

s k i , genijalni poljski botaničar, otkrio je 1908 g., na osnovi 4—5 granica drveća, k o l i j e v k u S l o v e n a u Polesju, u najvećoj močvari sjeverozapadno od Kijeve, i dobio je — poslije 18 godina — od danas slaviste prvaka prof. V a s m e r a , odličnu slavističku sankciju.

Što prirodoslovna i jezična istraživanja pružaju tako oprečne rezultate, zadržava grozno, dabome, nauku, i tu nevolju žalio je u svoje vrijeme slavljeni prirodopisac i filolog, Slovenac Ivan Sigismund P o p o v i č (1705—1774) ovim riječima: »Prirodna nauka trpi zbog jezika, a jezik trpi zbog prirodoslovja. Prirodoznanac se oslanja na filologa, a filolog na prirodoznanca. Ni jedan ni drugi ne će moći izaći iz zabluda, ako se jaka filologija i jaka prirodna nauka ne nađu sjedinjene u j e d n o m e čovjeku« (L u s c h i n - E b e n g r e u t h , Johann Sigismund Popowitsch, Graz 1925. str. 228).

Ovu pomršenost obiju nauka razmatrao sam četiri godine prije Luschina u mojoj brošuri: »Zreformujme dĕjepisné studium!« (Sbornik vzpominek a praci ku počtĕ prof. Drtiny, Praha 1921.), ali su mukom mučali o tome, jer svaka je »nova istina gor-ka i istupa s ostrim bridom, na kome se svaki ranjava, koji se o nj očēše« — rekao je jednom D a h l m a n n . Rostafiński morao je 18 godina čekati na prodor, ali moja 32 svetišta može svaki prolaznik vlastitim očima kontrolirati i obradovati se, kako dosada nijema scenerija najednom otvara usta i objašnjava velike tajne poznim vremenima. —

PS. Naknadno je učinio preda mnom dr. Dragutin P r o h a s k a ovu duhovitu opasku: Burna voda kao kulisa u svetištu, simbol je, koji znači stalno kolebanje čovječanstva među Dobrim i Zlim.

Preveo iz rukopisa Dr. Ivan Pilar.

Umoljavaju se svi ljubitelji slovenske starine, svi planinari i izletnici, da učestvuju u potrazi za geografskim nazivljem, koje je u vezi sa vjеровanjem naših pradjedova, da otkrivaju dalja svetišta i da sve podatke u opisu, nacrtu i slici (fotografiji) pošalju piscu ovih redaka (Graz, Ragnitz 40. Austrija) ili Dru. Ivi Pilaru, odvjetniku u Zagrebu, Berislavićeva ulica br. 8. Po mogućnosti potpuni atlas slovenske vjerske prošlosti okrunit će naš zajednički rad i trud.

(*Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb - Knin, N. S., II, 1-2, 1928, jan.-juni., 55-86.)